

С. КОРШЕНКО

(Київ)

ПРЯЖКА З ГОЛОВОЮ ВАРВАРА

У збірці Державного республіканського історичного музею (в Києві) є бронзова, суцільно відлита пряжка з зображенням голови варвара на її корпусному щитку.

Рама пряжки серцеподібна, хоч недосить чітко вироблена. По боках нижнього краю рами виступають кінці псевдострижня. На середині нижнього краю рами, на заглибленому в рамі перехваті закріплено язичок.

Язичок профільований: знизу плоский, зверху опуклий. Коло основи язичка виступаючий прямокутник. Нижній кінець його стрічкоподібний, загнутий навколо перехвату рами. Верхній кінець вигнутий донизу і лежить у поглибленому ложі на середині верхньої сторони рами.

На зворотній стороні щитка три повздожні, масивні, литі петлі, розташовані трикутником: зверху дві і внизу одна.

Поверхня щитка зроблена у вигляді голови людини з широким плоским носом і маленькими очима, що сидять глибоко в орбітах. Вуса невеликі, звисають донизу. Невелика борода. Верхня губа, очевидно, закрита вусами. Нижня — виявлена різко, цілком виразно. Характерні вишпунті вилиці. Волосся острижене в кружок на лобі, по боках звисає, закриває вуха.

На лицевій стороні (на щці, у волосся) збереглися окремі крапки позолоти. На звороті сліди позолоти досить значні і виступають у вигляді ряду великих плям.

Довжина пряжки від кінця язичка до нижнього краю щитка 6,3 см.

Важливим для датування цієї пряжки є те, що серцеподібна форма пряжки відома вже в пізньоримський час. Пряжки з рамою подібно до цієї, з ложем для язичка А. Alfeldi наводить серед пряжок гунського часу. N. Fettich відносить появу масивних пряжок з великим, але ще рухомим щитком, до гунських часів, десь близько початку V ст., а пряжки з нерухомим щитком, вилиті як суцільна річ, вважає характерними для часів аварів, зв'язуючи поширення їх з появою аварів в Угорщині в другій половині VI ст. н. е.

Досліджувана пряжка має цікаву деталь у вигляді „псевдострижня“, який підкреслює подільність пряжки на її складові частини і є, на нашу думку, рудиментом рухомого щитка пряжки. Це дозволяє вбачати в ній перехідну форму між першим і другим видом пряжок і відносити її до кінця гунського часу чи часу близького до початку VI ст.

На користь більш раннього, ніж пізнішого датування її говорить і характер голови варвара. Реалістичність цього зображення виявляє руку вмілого майстра і вказує на ще живу античну традицію, яка не поступилася ще місцем пізньому схематизмові.

Оскільки нам нічого не відомо ні про час, ні про місце і обставини знахідки, ні про речі, які супроводили її, питання про датування знахідки має бути розв'язане тільки на основі того, що пряжка говорить сама про себе.

Рис. 1. Бронзова пряжка з зображенням голови варвара (з колекцій Центрального історичного музею в Києві). Нат. вел.

Отже, відносячи цю пряжку до кінця гунського часу, чи можемо ми бачити в зображеному варварі гуна?

Звичайно, дуже важко вбачити в ньому риси тих гунів, яких описує Амміан Марцелін (XXXI, 2, 2). „При самому народженні роблять на щоках дитини глибокі нарізи гострим знаряддям для того, щоб ріст виступаючого свого волосу приглушувався зморшками від шрамів і, таким чином, вони старіють позбавлені всякої краси, подібно до еунухів. Всі вони відзначаються дебелими і міцними членами, товстими потилицями і взагалі таким страшним і потворним виглядом, що можна вважати їх за двоногих звірів“¹.

¹ В. В. Латышев, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе, т. II, в. II, СПб, 1906, с. 337.

Про шрами на обличчі гунів говорить і поет Клавдій Клавдіан², який жив наприкінці IV ст.

Проте на час відвідання Аттіли Пріском Панійським гуни встигли вже запозичити багато чого у завойованих ними народів. Якщо Амміан говорив про огиду гунів до житла („у них не можна знайти навіть пократого очеретом куреня“³), то Пріск відзначає наявність дерев'яних хомів⁴.

Очевидно, багато чого було запозичено і з одягу, і з туалету, і з самого зовнішнього вигляду. Про зачіску можна судити з опису еллінського полоненого, наведеного Пріском „...цей був схожий на багатого скіфа, бо був добре одягнений і острижений в кружок“⁵. Подібну зачіску ми бачимо і у варвара на досліджуваній пряжці.

Опис зовнішнього вигляду Аттіли, що зберігся у Іорнанда, говорить про залишення старих звичаїв спотворювання обличчя.

Ф. І. Успенський⁶ змальовує зовнішній вигляд Аттіли такими словами: „Він був малий на зріст, широкоплечий, з великою головою. Мав великі очі, темний колір обличчя, плоский ніс, рідку бороду. В його повільній ході і поважних рухах виявлялась свідомість сили“.

Багато чого в цьому описі нагадує голову досліджуваної пряжки, і якщо ми не можемо взяти на себе сміливість стверджувати, що зображена голова на ній є головою Аттіли, то в припущенні, що вона є головою гуна часів Аттіли, не буде нічого неймовірного.

С. КОРШЕНКО

(Київ)

ПРЯЖКА С ГОЛОВОЮ ВАРВАРА

Резюме

Описываемая пряжка с изображением головы варвара, хранящаяся в Киевском музее, относится к типу массивных пряжек с сердцевидной рамой.

Такие пряжки венгерскими археологами датируются гуннским временем: от V ст. и позже. Автор обращает внимание на характер головы варвара, который, по его мнению, говорит скорее за раннее время.

Опираясь на свидетельства древних авторов о внешнем виде гуннов (шрами на лице, причёска, черты лица), автор считает вероятным, что если здесь имеет место и не изображение самого Аттилы, то по меньшей мере — гунна его времени.

² Там же, с. 378.

³ Там же, с. 337.

⁴ Там же, т. I, в. III, СПб, сс. 825—826

⁵ Там же, с. 826.

⁶ История Византийской империи, I, 180. Посилання на джерела Успенський не наводить. Очевидно, малося на увазі місце Іорнанда, с. 35.